

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ОБ'ЄДНАНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

КУЦ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

УДК 633.16+631.8

**ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.07.02 – Економіка сільського господарства та АПК

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Об'єднаному інституті економіки НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, академік УААН
ТРЕГОбЧУК Валентин Михайлович,
Об'єднаний інститут економіки НАН України,
заступник директора з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, академік УЕАН
ХВЕСИК Михайло Артемович,
Рада по вивченню продуктивних сил України
НАН України, заступник голови з наукової роботи

кандидат економічних наук, ст. науковий
співробітник

СТЕЦЮК Петро Антонович,
Національний науковий центр „Інститут аграрної
економіки УААН”, провідний науковий співробітник

Провідна установа: Кабінет Міністрів України,
Національний аграрний університет,
кафедра аграрної економіки

Захист відбудеться 23.12.2004 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.150.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук в Об'єднаному інституті економіки НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Об'єднаного інституту економіки НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розіслано 23.11.2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор
О.В. Шубравська

економічних

наук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Водна меліорація земель є одним з важливих чинників інтенсифікації сільського господарства України та забезпечення сталого виробництва аграрної продукції, особливо в роки з несприятливими кліматичними умовами. Меліоровані землі, насамперед зрошувані – це фактично страховий фонд держави. Від ефективного їх використання та збереження значною мірою залежать продовольча безпека, економічна і соціальна ситуація в країні. Забезпечення стабільного та ефективного функціонування аграрного сектора економіки неможливе без істотного зменшення його залежності від несприятливих природно-кліматичних умов. Покращення умов вологозабезпечення сільськогосподарських культур нині вирішується, як правило, шляхом проведення водних меліорацій – зрошення у зоні недостатнього зволоження, осушення та водорегулювання – в зоні надмірного зволоження. Багатовіковий досвід сільськогосподарської діяльності на меліорованих землях свідчить, що меліорація земель у багатьох країнах відіграє вирішальну роль у стабільному і гарантованому веденні аграрного виробництва, одержанні високих урожаїв.

Питання раціонального використання, відтворення та охорони земельних і водних ресурсів з метою ефективного розвитку сільського господарства досліджувалися багатьма ученими, зокрема, В.В. Докучаєвим, В.А. Ковдою, О.М. Костяковим, Г.М. Личом, Ю. Одумом, Г.Ф. Раскіним, М.Ф. Реймерсом та ін. Науково-практичні і соціально-економічні аспекти ведення сільськогосподарського виробництва, його інтенсифікації, раціонального земле- та водокористування, поліпшення якості аграрної продукції висвітлено в наукових працях І.К.Бистрякова, О.Ф. Балацького, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, С.І. Дорогунцова, Ю.І. Івашкевича, Л.Я. Новаковського, І.І. Лукінова, О.М. Онищенко, Г.М. Підлісецького, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, П.А. Стецюка, В.М. Трегобчука, А.М. Третьяка, О.М. Царенка, М.А. Хвесика, В.В. Юрчишина та багатьох інших.

Однак проблема ефективного й екологічнобезпечного використання ресурсних потенціалів водогосподарського комплексу, зрошуваних та осушених земель з урахуванням здійснюваних в Україні ринкових перетворень залишається вкрай недостатньо дослідженою. Різке зменшення обсягів фінансування водогосподарського комплексу, як наслідок відсутності реальних реформ у ньому, призвело до високих темпів морального і фізичного старіння гідромеліоративних систем та об'єктів, виходу з ладу основних меліоративних фондів, значного зменшення обсягів поливу зрошуваних земель, погіршення технічного стану зрошувальної й осушувальної мережі. Тобто названий ресурсний потенціал вітчизняного водогосподарського комплексу використовується не повною мірою і з надто низькою ефективністю. Сказане вище й зумовлює актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження, проведені автором, безпосередньо пов'язані з прийняттям важливих нормативних актів України, Закону України “Про меліорацію земель”, Водного Кодексу України, Комплексної програми розвитку меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь у 2001 – 2005 рр. та прогноз до 2010 року, а також з науково-дослідними темами: “Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК” (номер державної реєстрації 0199U000052); “Економічне обґрунтування

пріоритетних напрямів підвищення ефективності водогосподарського комплексу в умовах ринкової економіки” (номер державної реєстрації 0100U000060), “Розробити пропозиції щодо удосконалення управління та механізму фінансового забезпечення водогосподарських організацій України” (номер державної реєстрації 0101U006707), “Розробка системи організаційно-економічних заходів щодо раціонального, вискоєфективного та екологічнобезпечного використання меліорованих земель” (номер державної реєстрації 0101U004825) і “Обґрунтування нових організаційно-правових форм підприємств з експлуатації гідромеліоративних систем у ринкових умовах господарювання”(номер державної реєстрації 0102U003726).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних напрямів і механізмів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України в ринкових умовах господарювання та з метою сталого розвитку зрошувального землеробства.

Відповідно до зазначеної мети в дисертації ставилися і вирішувалися такі основні завдання:

- провести науковий аналіз літературних джерел та узагальнити досвід ефективного використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу в умовах ринкових відносин;
- опрацювати теоретичні і методичні питання ефективного функціонування водогосподарського комплексу як складової частини АПК;
- розробити методичні підходи до комплексної оцінки економічної ефективності сільськогосподарського використання меліорованих земель, зокрема в зоні Каховської зрошувальної системи;
- обґрунтувати організаційно-економічні та техніко-технологічні заходи підвищення ефективності функціонування Каховської зрошувальної системи;
- розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо пріоритетних напрямів та організаційно-економічних механізмів підвищення економіко-екологічної ефективності використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу на основі покращення експлуатації гідромеліоративних систем.

Предметом дослідження є розробка наукових економіко-екологічних засад й обґрунтування пріоритетних напрямів ефективного використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України в ринкових умовах.

Об’єкт дослідження – водогосподарсько-меліоративний комплекс України у цілому та Каховська зрошувальна система зокрема, економічні, екологічні та соціальні аспекти їх розвитку і функціонування.

Методологія та методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання закономірностей розвитку суспільного виробництва, системний підхід до аналізу розвитку АПК і водогосподарського комплексу в умовах трансформації відносин власності та переходу на ринкові засади господарювання. Дисертація ґрунтується також на теоретико-методологічних засадах сталого розвитку, тобто всебічному врахуванні економічних, соціальних й екологічних чинників функціонування водогосподарського комплексу. В процесі дослідження використовувалися традиційні методи економічних досліджень: монографічний, статистико-економічний, системний, розрахунково-конструктивний, порівняльного аналізу тощо.

Інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативні акти, пов'язані з розвитком сільського і водного господарства та інших галузей АПК, статистичні і звітні дані, аналітично-довідкові матеріали, результати особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження полягає в розробленні теоретичних і методологічних засад та обґрунтуванні напрямів і механізмів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України загалом і Каховської зрошувальної системи зокрема. До основних результатів, одержаних особисто автором і які характеризуються науковою новизною, належать, насамперед, такі:

- вперше сформульовано наріжні еколого-економічні принципи розвитку й ефективного та екологічнобезпечного функціонування водогосподарського комплексу як складової частини АПК в умовах ринкової економіки;
- розроблено методичні підходи до комплексної економіко-екологічної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу і запропоновано її інтегральний критерій і систему показників;
- здійснено комплексну оцінку ефективності використання ресурсного потенціалу Каховської зрошувальної системи в нових умовах господарювання;
- обґрунтовано необхідність, способи і методи створення на базі управління експлуатації Каховської зрошувальної системи акціонерної компанії як базової моделі для впровадження на інших зрошувальних системах України;
- з позиції концепції сталого розвитку визначено пріоритетні напрями підвищення економіко-екологічної ефективності використання наявного ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу.

Крім того, елементи наукової новизни мають й інші результати дослідження по темі дисертації. Зокрема, одержали подальший розвиток теоретичні положення щодо соціально-економічних та екологічних передумов розвитку зрошення земель в Україні, уточнення ролі і місця зрошувального землеробства у вирішенні завдань продовольчої безпеки, а держави – у регулюванні та економічній підтримці товаровиробників, що використовують поливні та осушувальні землі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що реалізація обґрунтованих напрямів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу, у т. ч. Каховської зрошувальної системи, з урахуванням здійснення організаційних, екологічних та економічних заходів дасть можливість істотно збільшити віддачу існуючого фонду меліорованих земель і перевести водогосподарський комплекс держави на модель сталого розвитку. Поряд з цим, трансформація організаційної структури експлуатації великих державних зрошувальних систем на принципово нових економічних засадах, обґрунтованих у дисертації, призведе до істотного покращення технічного обслуговування зазначених систем, а відтак – і до збільшення виробництва конкурентноспроможної сільськогосподарської продукції. Практичне значення наукових розробок автора дисертації підтверджується відповідним листом (№ ВЛ/01-509, від 14.06.04 р.).

Наукові розробки по темі дисертації використовуються також в учбовому процесі при підготовці бакалаврів, спеціалістів і магістрів в Українському державному університеті водного господарства та природокористування (довідка № 62, від 14.06.04 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною завершеною науковою працею автора, в якій комплексно висвітлено теоретико-методологічні та прикладні аспекти організаційних, економічних та екологічних чинників підвищення ефективності функціонування водогосподарського комплексу і його ресурсного потенціалу в умовах реформування відносин власності та переходу до ринкової економіки. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані тільки ті ідеї, положення і висновки, які належать особисто автору.

В основу розрахунків економічної ефективності використання зрошуваних земель покладено фактичні матеріали звітності експлуатаційних організацій, інформаційні дані Держводгоспу України та Укрводпроекту, а також матеріали відділу ресурсного потенціалу АПК Інституту економіки НАН України та самостійні розробки автора.

Дисертаційна робота виконана здобувачем особисто. Викладені в дисертації та авторефераті результати досліджень належать авторові.

Апробація результатів дисертації. Основні положення результатів дослідження доповідалися, обговорювалися та одержали позитивну оцінку на наукових конференціях аспірантів Інституту економіки НАН України, науково-практичній конференції „Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання” (м. Харків, 2001 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Механізм господарювання та економічна динаміка в АПК” (м. Харків, 2001 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Водні ресурси на рубежі ХХІ ст. Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення” (м. Київ, 2003 р.) і науково-практичній конференції “Водне господарство: завдання в період реформування економіки і перспективи розвитку” (м. Київ, 2003 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 8 наукових праць, у т. ч. 6 – одноосібних і 2 – у співавторстві, а також тези доповідей на науковій конференції. Загальний обсяг публікацій (без співавторів) становить близько 3 друк. арк. Шість наукових праць опубліковані у фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Її загальний обсяг – 195 сторінок, який проілюстрований 2 рис., 9 діаграмами, 21 табл. і 14 додатками. Список використаних літературних джерел нараховує 177 найменувань, у т.ч. 3 – іноземні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкрито актуальність теми дисертації, ступінь дослідженості проблеми, зв'язок з науковими програмами, темами; сформульовано мету та задачі дослідження; обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне і практичне значення; виділено особистий внесок дисертанта в розкриття теми дослідження. Наведено результати апробації її основних положень.

У першому розділі – „Теоретичні і методичні аспекти ефективного та екологобезпечного розвитку зрошуваного землеробства” – розкрито соціально-економічну необхідність зрошення земель у районах недостатнього зволоження в Україні, оцінено екологічний стан меліорованих земель та його вплив на їх продуктивність, розглянуто методичні питання визначення економіко-екологічної ефективності використання земельних і водних ресурсів в умовах зрошення.

Просте та розширене відтворення родючості ґрунтів, охорона навколишнього природного середовища при вирощуванні сільськогосподарських культур і комплексна економіко-екологічна ефективність систем зрошувального землеробства в цілому зумовлюються технологіями, які застосовуються. У технологіях вирощування сільськогосподарських культур концентровано відбиваються результати послідовної інтенсифікації галузі, використання досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду. Високого ефекту від застосування новітніх технологій можна досягти лише за раціонального матеріально-технічного забезпечення згідно з вимогами технології, чіткої організації праці, добре підготовлених кадрах, а також дотримання технологічних й екологічних вимог при вирощуванні сільськогосподарських культур.

Слід зазначити, що в багатьох регіонах України аграрний сектор майже щорічно страждає від різних проявів стихійного лиха (посухи, повені, надмірні опади тощо). Жорстка посуха 1999 р. і 2003 р. за величиною температур перевищила історичний максимум. Восени в зазначені роки на більшій частині території країни доступна рослинам ґрунтова волога, за рахунок якої формується урожай озимини і ярих культур, на глибині до 1,5 метра була відсутня. З цієї причини у 1999 р. та 2003 р. значно зменшився валовий збір основної продовольчої культури – озимої пшениці.

До 1991 р. землеробство України віддзеркалювало, образно кажучи, світові тенденції в інтенсифікації аграрного виробництва: за постійного зростання населення посівні площі зернових культур зменшувалися, але підвищувалася їх урожайність. Відтак виробництво валової сільськогосподарської продукції внаслідок індустріалізації та інтенсифікації галузі безперервно зростало включно до 1990 р., а після – мало місце значне зменшення валових зборів зерна. У 2003 р. цей збір був на рівні 1950 р. (табл. 1).

Табл.1. Динаміка населення та обсягів виробництва зернових культур в Україні протягом 1913 – 2003 років

Рік	Кількість населення, млн.	Площа посіву, тис. га	Валовий збір зерна, тис. т	Середня урожайність, ц/га
1913	35,2	24697	23157	9,4
1950	41,2	20047	20448	10,2
1970	47,1	15518	35422	22,8
1990	51,8	14583	51009	34,9
1995	51,7	14152	33930	24,3
1998	50,5	13718	26471	20,8
2002	48,0	15448	38804	27,3
2003	47,6	12495	20234	18,2

Є всі підстави стверджувати, що Україна належить до тих країн, де меліорація належить до важливих чинників збільшення виробництва продуктів харчування, аграрної сировини для промисловості, забезпечення продовольчої безпеки держави та експорту продукції агропромислового комплексу. В історичному аспекті розвиток меліорації носить об'єктивний характер і не залежить від політичної системи в державі. Упродовж 1966 –1993 рр. площі зрошуваних земель зросли в 4,8 раза, осушених – у 2,4 раза (з 1993р. гідромеліоративне будівництво практично припинилося). Дані про динаміку розвитку

зрошеного землеробства та його розміщення в розрізі природних зон показано на діаграмі 1.

Проблема раціонального використання та охорони природних ресурсів нині набрала величезного соціально-економічного значення, особливо в умовах здійснення широкомасштабних гідромеліоративних заходів. Це зумовлено насамперед тим, що протягом багатьох десятиріч до господарського обороту було залучено чимало земельних ресурсів, які перебували раніше, по суті, в природному стані (болота, заболочені та засолені площі тощо). Крім того, будівництво зрошувальних та осушувальних систем, ведення землеробства в умовах зрошення й осушення призвели до істотного зростання негативних антропогенних навантажень на природне середовище, зокрема на земельні і водні ресурси, в багатьох регіонах нашої країни.

Надзвичайно гострою соціально-економічною та екологічною проблемою в гідромеліорації земель, від якої великою мірою залежить нормальний екологічний стан і висока продуктивність зрошуваних та осушених земель, екологічна ситуація у водному господарстві, безперечно, є раціональне, ефективне й екологічно обґрунтоване використання водних ресурсів, їх всебічна охорона. Основна увага при цьому має бути приділена зниженню відносної та абсолютної величини водоспоживання в зрошуваному землеробстві, зменшенню скиду шкідливих речовин з поливних земель, а також зменшенню до мінімуму непродуктивних втрат води. Це сприятиме не лише запобіганню кількісного та якісного вичерпання водних ресурсів, а й підвищенню рівня водозабезпеченості сільського господарства.

Зважаючи на те, що гідромеліорація земель, і в першу чергу зрошення, справляє значний вплив на навколишнє природне середовище, причому як позитивний, так і негативний, та виходячи з концепції сталого розвитку, в сучасних умовах результативність будь-якої господарської діяльності людини має оцінюватися за показниками економіко-екологічної ефективності. Щодо зрошеного землеробства, то система показників економіко-екологічної ефективності виробництва його продукції, повинна включати узагальнені показники, які характеризують ефективність усіх видів затрат і застосовуваних ресурсів, та часткові, що розкривають кількісну та якісну оцінку ефективності окремих видів ресурсів або затрат. Залежно від конкретних умов застосовуються вартісні та натуральні показники.

Існує три підходи до економіко-екологічної оцінки ефективності застосованих у зрошуваному землеробстві заходів (за аналогією з економічною оцінкою земельних ресурсів, яка являє собою грошовий вираз народногосподарського ефекту від їхнього використання):

- за прямими затратами на сільськогосподарське виробництво;
- за розміром чистого доходу (прибутку);
- за розміром сільськогосподарської диференційної ренти.

І все ж, головним і визначальним показником оцінки господарської діяльності в умовах ринку є **прибуток**. В цілому серед оціночних показників ефективності господарської діяльності виділяють дев'ять найважливіших показників: обіг (товарообіг або обсяг продажу); валовий прибуток; умовно чистий прибуток; умовно чиста продукція; прибуток

після сплати відсотків по позичках і кредитах; прибуток після сплати податків; прибуток після виплати усіх додаткових платежів; ліквідність після здійснення нових капітало-вкладень; ліквідність після виплати дивідендів.

Економіко-екологічна ефективність зрошуваного землеробства як результат здійснення комплексу технічних, технологічних, екологічних, організаційних, економічних і соціальних заходів, спрямованих на більш інтенсивне використання сільськогосподарських угідь, проявляється в одержанні максимальної кількості екологічно чистої продукції з кожного гектара землі при мінімально можливих витратах матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, й одночасно при збереженні та розширеному відтворенні земельних ресурсів раціональному використанні води, мінімізації шкоди, яка завдається навколишньому природному середовищу.

У другому розділі – „Ефективність використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України (на прикладі Каховської зрошувальної системи)” – розкрито сутність та особливості ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу, визначено основні чинники забезпечення стабільного функціонування водогосподарського комплексу в ринкових умовах і проведено інтегральну оцінку ефективності використання зрошуваних земель у зоні найбільшої в Україні зрошувальної системи – Каховської.

В умовах ринкової економіки роль природно-ресурсного потенціалу (земля, вода, ліс, мінерально-сировинні ресурси тощо) для ефективного розвитку будь-якої галузі є вирішальною. Серед природних ресурсів особливе місце посідає вода і водний чинник. Водні ресурси мають вирішальне значення також для забезпечення ефективного функціонування сільського господарства та земної біосфери. Загалом будь-які зміни водного режиму та водозабезпеченості безпосередньо відбиваються на розвитку сільського господарства і продуктивності природних екосистем.

Під ресурсним потенціалом водогосподарського комплексу (ВГК) України розуміють сукупність економічних ресурсів у вигляді основних засобів, нематеріальних активів, запасів, фінансових, трудових ресурсів, а також природних ресурсів – води для зрошення та відведення з осушених земель, яка використовується для господарської діяльності. Метою діяльності ВГК є надання послуг щодо створення нормального водно-повітряного режиму на меліорованих землях. До головних елементів зазначеного комплексу належать також основні засоби у вигляді зрошувальних та осушувальних систем і відповідно – поливних й осушених земельних угідь.

Що стосується ВГК, то він є однією з важливих і складних ланок господарського комплексу країни. На відміну від інших територіально-виробничих комплексів, що сформувалися на базі регіонального розосередження сировинних, трудових, природних та інших ресурсів, ВГК охоплює всю територію України, тому що ефективне використання меліорованих земель сільськогосподарського призначення неможливе без регулювання водного режиму.

Перехід до ринкових відносин господарювання чи не найбільшою мірою негативно відбився саме на водному господарстві й гідромеліорації земель, а гострий дефіцит бюджетних коштів, у т. ч. й централізованих інвестицій, зумовив майже повну розбалансованість розвитку ВГК і зробив неможливим нормальне функціонування водогосподарських й гідромеліоративних систем та об'єктів. Дослідження цього питання,

зважаючи на особливості нинішньої соціально-економічної ситуації в Україні пов'язано з рядом труднощів не лише теоретико-методологічного плану, а й практичного характеру.

Ринкові трансформації, які відбулися в останнє десятиріччя в Україні, та необхідність створення у державі конкурентоспроможної економіки, вимагають радикальних змін у розвитку і функціонуванні водогосподарського комплексу, істотного підвищення ефективності використання як уже створеного виробничого потенціалу, так і інвестицій, які спрямовані на його подальше нарощування, оновлення й технічну модернізацію з урахуванням вимог ринкових відносин і ресурсо-екологічної безпеки функціонування зазначених комплексів. Для цього слід у найкоротші строки перейти від екстенсивної та затратної моделі до моделі сталого, екологічнобезпечного і конкурентоспроможного розвитку водогосподарського комплексу. Тільки таким шляхом та на основі широкомасштабного впровадження в практику інновацій і новітніх досягнень науково-технічного прогресу можна успішно вирішити завдання істотного підвищення економіко-екологічної ефективності функціонування ВГК України.

За останні роки, у результаті значного погіршення ресурсного забезпечення землеробства на меліорованих землях, особливо зрошуваних, відбувся значний спад обсягів виробництва. Погіршився стан внутрішньогосподарської меліоративної мережі. Знизилася ефективність використання зрошуваних земель, а їх роль у продовольчому забезпеченні держави значно зменшилася. У 2002 р., порівняно з 1990 р., на зрошенні посівна площа кукурудзи на зерно скоротилася у 3,3 раза, овочевих культур – у 2 рази, кормових культур – у 1,7 раза, а валове виробництво зерна – у 1,6 раза, в т. ч. кукурудзи – у 7,2 раза, овочів – у 4,5 раза, кормів – у 3,6 раза.

Нині 2,33 млн. га зрошуваних земель належать 86,6 тис. землевласникам, що в середньому складає 26,9 га на одного власника. При цьому найбільшу групу власників землі становлять товариства сільськогосподарських виробників, середня площа зрошення в яких на одного землевласника становить 123,4 га. Другою за величиною групою землевласників є особисті селянські господарства, середня площа яких досягає 12,6 га (табл. 2).

Саме зараз більшість загальнодержавних меліоративних фондів (магістральні та міжгосподарські канали, трубопроводи, насосні станції, гідротехнічні споруди, захисні дамби тощо) потребують поточних і капітальних ремонтів. Вони збережені від пограбувань, перебувають у робочому стані і можуть подавати воду для поливу сільськогосподарських культур на площі близько 2 млн га, а також відводити надлишки води з меліорованих масивів на площі 3,3 млн га.

Табл. 2. Розподіл зрошуваних земель між різними категоріями землекористувачів

Показники	Всього	Сільгосп-підприємства	Товариства сільгосп-виробників	Фермерські господарства	Особисті селянські господарства
Кількість власників	86,6 тис.	2969	25586	1756	20411
Площа (га)	2,36 млн.	685	123,4	66	12,6

Отже, процес повної втрати гідромеліоративного потенціалу вже розпочався і розвивається прискореними темпами. Негативна дія цього процесу полягає в тому, що

меліоративні системи не лише не спроможні виконувати свою основну функцію (підтримання оптимального водно-повітряного балансу на меліорованих землях), а й, руйнуючись, створюють екологічну та техногенну небезпеку.

В умовах трансформації економічного механізму в експлуатаційних меліоративних організаціях нині практично відсутні можливості одержання фінансових і матеріальних ресурсів за рахунок інших джерел і видів діяльності. Ситуація, що склалася, призводить до негативних наслідків, частина яких має незворотній характер. Це, зокрема, втрати кваліфікованих кадрів, для підготовки яких необхідно 7 – 10 років; вихід з ладу гідромеліоративних об'єктів, заміна яких в умовах локальної прив'язки до конкретної земельної ділянки за вартістю в десятки разів перевищує витрати на їх утримання у технічно справному стані.

Перш ніж перейти до проведення інтегральної оцінки, необхідно зробити декілька попередніх зауважень. По-перше, дослідження ефективності використання ресурсного потенціалу ВГК є надзвичайно складним завданням, оскільки відсутня інформація. По-друге, одна з основних функцій водогосподарського комплексу – це забезпечення нормальної діяльності гідромеліоративних систем і високої результативності виробництва на зрошуваних та осушених землях, то, безперечно, ефективність зазначеного комплексу на регіональному рівні можна проаналізувати на прикладі обраної зрошувальної системи і поливного землеробства на ній, як найбільшого водоспоживача.

Зважаючи на сказане, для всебічного й детального розгляду нами обрана найбільша в Україні – Каховська зрошувальна система. В зоні дії цієї системи в останні роки лише за рахунок зрошення щорічно отримували додатково 270 тис. т зерна, 970 тис. т овочів, 994 тис. т кормів (у кормових одиницях). Частка зрошення у валовій продукції рослинництва становить 46,3%, у т. ч. овочевих культур – 97,9%, технічних – 40,6%, кормових – 60,9% (у порівнянних цінах 1996 р.). Загалом же слід відзначити, що ефективність зрошуваного землеробства тут в 2001 – 2003 рр. була в середньому приблизно вдвічі нижчою, ніж у 1986 – 1990 рр. за інтегральним коефіцієнтом співвідношення продуктивності та доходності (прибутковості) зрошуваних і богарних земель.

Третій розділ – „Напрями підвищення ефективності використання зрошуваних земель і потенціалу водогосподарського комплексу” – присвячено переважно обґрунтуванню доцільності створення нових форм управління експлуатацією зрошувальних систем на основі акціонування. Соціально-економічні та демократичні передумови, формування в Україні конкурентноспроможної ринкової економіки вимагають нарощування темпів розвитку її істотного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на основі більш повного і раціонального використання названого ресурсного потенціалу, насамперед земельного. В першу чергу йдеться про потенціал зрошуваних земель, який через невирішеність багатьох фінансово-економічних, техніко-технологічних та організаційних проблем використовується нині, по суті, наполовину.

Здійснення ринкових трансформацій в Україні так чи інакше зачіпає всі сфери і галузі національної економіки. У тому числі й такі специфічні, як гідромеліорація земель і водне господарство, тісно зв'язаних між собою та з народним господарством у цілому. Проте найтісніший зв'язок цих сфер діяльності має місце з агропромисловим комплексом і його основною ланкою – аграрним виробництвом.

Цілком зрозуміло, що гідромеліорація та водне господарство не можуть залишатися поза межами здійснюваних ринкових перетворень, поза впливом конкурентного

ринкового середовища. Вилучення їх з цих процесів загалом не може вважатися раціональним заходом. Навпаки, відсутність ринкових механізмів регулювання виробничої діяльності та ринкових відносин між учасниками виробничого процесу призводить до зниження ефективності використання зрошуваних земель і ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу, до нераціонального витрачання матеріально-технічних, енергетичних і водних ресурсів тощо. Це з одного боку.

З іншого ж боку, всі учасники виробничої діяльності в сферах гідромеліорації земель і водного господарства за подібних умов, тобто відсутності реальних ринкових відносин, матеріально не заінтересовані в раціональному та високоефективному веденні справ. Їх діяльність, а відтак – й оплата праці зрештою не залежать від кінцевих результатів та ефективності виробництва чи рівня використання ресурсного потенціалу зазначених галузей економіки. Отже, і з економічної, і з соціальної точок зору виникає необхідність перебудови існуючої системи управління експлуатацією зрошувальних систем з використанням ринкових принципів та економічних механізмів.

Майже в усіх пострадянських країнах, де ведеться землеробство на меліорованих землях, постала проблема залучення водоспоживачів до оплати послуг з подачі води. В останні роки ситуація загострилась, оскільки в процесі проведення земельної реформи відбулося розкрупнення великих за площею земельних масивів на окремі розпайовані чи приватизовані ділянки і тим самим була порушена територіально-майнова і технологічна цілісність меліоративних систем.

Особливий інтерес викликає практика фінансування й експлуатації водогосподарських споруд і зрошувальних систем у зарубіжних країнах. Це пояснюється близькою перспективою реальної трансформації відносин власності у цьому секторі української економіки і, насамперед, зумовленої змінами в економічних відносинах водогосподарських організацій з водоспоживачами. В дисертації розроблені методичні рекомендації щодо створення нових форм управління експлуатацією зрошувальних систем, вивчено та удосконалено зарубіжний досвід як країн-членів СНД, так і держав з класичною ринковою економікою з тим, щоб розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо способів і методів трансформування органів управління експлуатацією зрошувальних систем та економічних засад їх функціонування в ринкових умовах.

Пріоритетним напрямом забезпечення високої ефективності зрошуваного землеробства є підвищення віддачі ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України. Раціоналізація експлуатацією зрошувальних систем та удосконалення управління цим процесом потребують створення нових форм управління. Для підвищення ефективності аграрного виробництва та збільшення обсягів сільськогосподарської продукції слід реально й оптимально об'єднати зусилля водо- і сільськогосподарських організацій.

Землеробство на зрошуваних масивах може бути тоді ефективним, коли відносини у виробничо-технологічному та економічно-господарському аспектах між водогосподарськими організаціями і сільськогосподарськими товаровиробниками будуть ґрунтуватися на взаємному інтересі. Головним у відносинах між водогосподарськими організаціями та аграрними товаровиробниками є те, що перші (водогосподарські організації) повинні своєчасно й у необхідних обсягах і потрібної якості забезпечити аграрні підприємства водою для поливу сільськогосподарських культур. Ця зацікавленість можлива за умови,

що буде запроваджено відповідну правову форму взаємовідносин між ними для реалізації зазначеної спільної економічної мети.

З переходом всіх галузей національної економіки на ринкові засади господарювання в цей процес включились і підприємства водогосподарського комплексу, безпосередні споживачі послуг яких – агротоваровиробники вже приватизували меліоровані землі, меліоративні внутрігосподарські фонди та інші засоби виробництва сільського господарства, що раніше належали колективним і державним сільськогосподарським підприємствам. Поширення ринкових відносин на сферу діяльності водогосподарського комплексу, експлуатаційні організації якого знаходяться у державній власності, і споживачів води, переважно сільськогосподарських підприємств, що перебувають у приватній, колективній, комунальній, загальнодержавній власності та власності міжнародних організацій й іноземних юридичних осіб, гальмується не взаємозв'язаними, не взаємоузгодженими і розосередженими у часі і просторі їх економічними інтересами.

Для удосконалення взаємовідносин між підприємствами, які здійснюють підготовку й надання послуг з подачі води з меліоративних мереж і каналів, з одного боку, та водоспоживачами, з другого, з метою досягнення єдиної економічної мети пропонується три варіанти поєднання інтересів різних суб'єктів на ринку води:

- корпоратизація Каховської зрошувальної системи зі створенням відкритого акціонерного товариства, 51% акцій якого залишається в розпорядженні держави;
- створення на базі Каховської зрошувальної системи відкритого акціонерного товариства, 51% акцій якого передається сільськогосподарським товаровиробникам;
- за рішенням Держводгоспу України в управління експлуатації зрошуваних систем виділяються госпрозрахункові ділянки з надання платіжних послуг.

Для проведення подальших розробок може бути прийнято за основний варіант створення акціонерної компанії закритого типу на базі Каховської зрошувальної системи (КЗС).

Вартість цілісного майнового комплексу КЗС, що підлягає акціонуванню, і є часткою державного майна у статутному фонді компанії, яка повинна бути розподілена між законодавчо визначеними суб'єктами на різних умовах. Як уже зазначалося, не менше 51% акцій безоплатно передається сільськогосподарським товаровиробникам. Чисельність сільськогосподарських товаровиробників і потреба в обсягах платних послуг встановлюються в процесі проведення маркетингових досліджень.

Зважаючи на безперечну важливість і необхідність проведення трансформації системи управління КЗС, слід визначити найбільш ефективну форму власності та оптимальну модель експлуатаційно-меліоративної організації. Для цього доцільно „етапізувати” і деталізувати цей складний і багатогранний процес, розмежувати обов'язки замовників і виконавців науково-практичної роботи, водогосподарських організацій і водоспоживачів, створити необхідні передумови для отримання розробниками проекту необхідної звітної і статистичної інформації, а також для вирішення інших проблем, зумовлених його реалізацією.

На першому етапі створення акціонерної компанії має бути обґрунтована структура акціонерного капіталу експлуатаційно-меліоративної організації (далі ЕМО), схема та послідовність проведення робіт по роздержавленню і приватизації об'єктів і підприємств водогосподарсько-меліоративного комплексу, визначені особливості її виробничої та

господарської діяльності в нових економічних умовах та ін. Важливим завданням цього етапу стане обґрунтування необхідних техніко-економічних показників та підготовка проектів відповідних розпорядчих документів для прийняття Кабінетом Міністрів України рішення щодо доцільності проведення в системі Держводгоспу України такого експерименту, а також визначення ролі і місця інших органів державного управління: Фонду державного майна і Міністерства аграрної політики України, облдержадміністрацій, на території яких він буде проводитись тощо.

На другому етапі необхідно проводити моніторинг діяльності ЕМО в нових умовах, знаходити “вузькі місця”, вишукувати та обґрунтовувати засоби і методи їх “розширення”, надавати необхідну консультативну допомогу керівництву ЕМО з метою успішного вирішення проблем, що будуть виникати в процесі її функціонування. На цьому ж етапі важливо визначити місце та конкретизувати роль держави у забезпеченні фінансування ЕМО, участь в управлінні як одного із засновників АТ, уточнити функції і повноваження ФДМ, Держводгоспу і Мінагрополітики України, а також облдержадміністрацій, на території яких функціонує Каховська зрошувальна система тощо. Потрібен певний час, щоб виявити переваги і недоліки нової ЕМО стосовно мінливих економічних умов, а також обґрунтувати інструменти і механізми, за допомогою яких буде проводитись коригування параметрів її діяльності. На цьому ж етапі розробляється і впроваджується нова структура управління АТ – для головної організації та відокремлених виробничих підрозділів, перевіряється їх ефективність і адаптованість до нинішніх умов розвитку аграрного сектора економіки, а у разі необхідності – проводиться її удосконалення або докорінне реформування.

На заключному етапі – узагальнення результатів та підготовки рекомендацій, який, на нашу думку, проводжуватиметься до 3 років функціонування нової ЕМО, буде проводитись моніторинг її діяльності, глибокий аналіз позитивних надбань, прорахунків, недоліків та ін., з метою розроблення та підготовки пропозицій, спрямованих на забезпечення переходу організацій ВМК на нову економічну модель відносин із споживачами води та державою.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено авторські теоретичні розробки і запропоновано нове вирішення наукової задачі, яка полягає у виконанні комплексної економіко-екологічної оцінки необхідності розвитку екологічнобезпечного зрошувального землеробства з метою отримання гарантованих врожаїв і високоякісних продуктів харчування у нестабільних кліматичних умовах на основі ефективного використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу.

1. Доведено, що оскільки гідромеліорація земель справляє не лише позитивний, а й негативний вплив на природне середовище, зокрема на земельні та водні ресурси, за умов недотримання вимог ресурсо-екологічної безпеки ведення господарської діяльності, то до її розвитку, розроблення заходів, спрямованих на істотне підвищення віддачі названого ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу в усіх без винятку випадках, на всіх гідромеліоративних системах, насамперед зрошувальних, має забезпечуватися системний еколого-економічний підхід. Тільки таким чином можна одержати об’єктивну відповідь на питання: наскільки ефективними і доцільними вони є з точки зору економіки та екології.

2. Показано, що існуючий ресурсний потенціал водогосподарського комплексу України слід розглядати як надто важливий чинник подолання спаду виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення ефективного використання земельних ресурсів у зонах з несприятливими кліматичними умовами. За рахунок його раціонального використання можна домогтися значного збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, в т. ч. й зерна, у південних і поліських областях України.

Відтак аграрна політика України на найближчу і подальшу перспективу має бути спрямована на відновлення та ефективне використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України, насамперед водно-земельного.

3. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом підвищення ефективності зрошувального землеробства на основі ефективного використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України є удосконалення експлуатації гідромеліоративних систем та управління цим процесом за рахунок створення нових організаційних форм управління експлуатацією такими системами. Адже, як свідчить практика, саме неефективна експлуатація зрошувальних та осушувальних систем, гострий дефіцит коштів на технічне обслуговування гідромеліоративної мережі, подачу і відведення водних ресурсів є найбільш „вузьким місцем” у меліорації земель.

4. Показано, що труднощі у поєднанні інтересів виробників і споживачів послуг на ринку води внаслідок неузгодженості та суперечливості інтересів підприємств різних форм власності, цілей, методів і принципів діяльності водогосподарських підприємств і сільськогосподарських товаровиробників, а також зменшення обсягів бюджетного фінансування на утримання персоналу організацій і забезпечення функціонування інженерно-меліоративної інфраструктури вимагають проведення інституціональних реформ у водогосподарському комплексі.

5. Доведено, що основна мета реформування існуючої системи управління зрошувальними системами полягає в тому, щоб домогтися високоефективного використання як зрошуваних земель і поливної води, так і потенціалу водогосподарського комплексу у південних областях України. Це реформування має здійснюватися на засадах акціонування. Тобто створення АК на базі водогосподарських організацій із залученням водоспоживачів, у першу чергу агротоваровиробників, для реалізації спільного економічного інтересу. В процесі проведення акціонування слід з враховувати досвід існуючих акціонерних компаній, а також необхідність розв'язання всіх гострих економічних, соціальних і фінансових проблем функціонування Каховської зрошувальної системи.

6. Обґрунтовано, що реформування існуючої системи управління зрошувальними системами повинно проводитися на основі державної підтримки. Нині відсутня єдина загальнодержавна концепція, і, відповідно, законодавчі та нормативні акти щодо регулювання процесів створення й функціонування акціонерних і холдингових компаній. Деякі положення нормативно-правових документів застаріли. До цього часу залишається невирішеним також найбільш гостре питання – визначення права власності на передані акціонерним компаніям державою майно та корпоративні права. Все це слід брати до уваги при проведенні організаційно-правової трансформації системи управління експлуатацією гідромеліоративних об'єктів в Україні.

7. Доведено, що в умовах зміни власності на землю та здійснення ринкових перетворень на селі і враховуючи світовий досвід та особливості водної меліорації в

Україні роль останньої у вирішенні проблем продовольчої безпеки, необхідно реалізувати комплекс таких заходів:

- розробити та законодавчо закріпити ефективний і дійовий механізм державного регулювання економічних взаємовідносин у сфері меліорації та водного господарства з визначенням способів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що здійснюють свою виробничу діяльність на меліорованих землях;
- провадити пільгові умови кредитування, інвестування та оподаткування, раціональні нормативи амортизації у водогосподарському комплексі;
- ввести в практику державне регулювання ефективності використання меліорованих земель і зрошувальної води;
- фінансування за рахунок бюджету витрат на утримання та експлуатацію міжгосподарської меліоративної мережі і водогосподарських об'єктів, які перебувають у державній власності, на рівні необхідних потреб;
- розробити програму забезпечення землекористувачів на великих державних зрошувальних системах дощувальною технікою та запасними частинами, в тому числі й на лізинговій основі.

Впровадження у практику розроблених у дисертації науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій дасть можливість вирішити головне завдання, яке стоїть нині перед водогосподарським комплексом України. Це, зокрема, зупинити деградацію гідромеліоративних систем, падіння виробництва на них сільськогосподарської продукції, а згодом і нарощування обсягів останньої з метою збільшення внутрішнього споживання та експорту високоякісної конкурентоспроможної аграрної продукції. Все це зрештою сприятиме ефективному використанню, збереженню і відтворенню продуктивності земель, поліпшенню навколишнього природного середовища та розв'язання гострих екологічних проблем, що мають місце нині в регіонах функціонування великих гідромеліоративних систем.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Куц О.В. Проблеми ефективного використання потенціалу водогосподарського комплексу України в ринкових умовах // Зб. наук. праць: Ресурсний потенціал АПК: удосконалення формування та підвищення ефективності використання. – К.: Інститут економіки НАН України. – 2001. – С.71-76.
2. Куц О.В. Економіко-екологічні основи ефективного використання потенціалу меліорованих земель // Зб. наук. праць: Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізми збалансованого відтворення та ефективного використання. – К.: Інститут економіки НАН України. – 2002. – С. 79-87.
3. Куц О.В. Ефективність відтворення потенціалу водогосподарського комплексу України // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 2. – С.72-73.
4. Куц О.В. Склад і структура потенціалу водогосподарського комплексу Каховської зрошувальної системи // Зб. наук. праць: Проблеми формування ресурсного потенціалу сталого розвитку АПК – К.: Інститут економіки НАН України. – 2003. – С.81-89.
5. Куц О.В. Найважливіші соціально-економічні та екологічні передумови розвитку водного господарства і меліорації земель // Зб. наук. праць:

Соціально-економічні пріоритети сталого розвитку. – К.: Інститут економіки НАН України. – 2003. – Вип. 4. – С. 188-194.

6. Куц О.В. Створення нових моделей управління ресурсним потенціалом водогосподарсько-меліоративним комплексом // Тези науково-практичної конференції: Водне господарство: завдання в період реформування економіки і перспективи розвитку, 4-5 грудня 2003 р. – К.: Державний комітет України по водному господарству, Українська академія аграрних наук. – 2003. С. – 16.

7. Прадун В.П., Трегобчук В.М., Куц О.В. Стале землекористування як еколого-економічна основа сталого розвитку національного та регіональних АПК // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності господарювання: Кол. монографія у 2-х т. Т.1/ За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ УААН. – 2001.– С.314-317, 0,3 др. арк. (автору дисертації належить матеріал, що стосується оцінки нинішнього екологічного стану й ефективності використання зрошуваних земель, а також обґрунтування пропозицій щодо еколого-економічної оптимізації розвитку зрошення земель на сталій основі).

8. Прадун В.П., Куц О.В. Перехід до сталого сільськогосподарського землекористування – основне завдання аграрної та земельної реформи // Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК. – Вісник ХДАУ. – 2001.– № 7. – С.29–32, 0,25 др. арк. (автором дисертації обґрунтовано напрями підвищення техніко-екологічного рівня гідромеліоративних робіт як основної передумови забезпечення ефективного і сталого землекористування в умовах зрошення й осушення земель).

АНОТАЦІЯ

Куц Олена Вікторівна. Ефективне використання ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – Економіка сільського господарства і АПК. – Об'єднаний інститут економіки НАН України, Київ, 2004.

Дисертація присвячена розробленню теоретико-методологічних засад і методико-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу України на основі перебудови механізму управління ним та удосконалення організації експлуатації зрошувальних систем в умовах формування ринкової економіки.

В роботі проведено аналіз використання зрошуваних земель, здійснена оцінка їх еколого-меліоративного стану, визначено ресурсний потенціал водогосподарського комплексу, сформульовано основні визначення та поняття ресурсного потенціалу. На прикладі Каховської зрошувальної системи розроблено методичні рекомендації щодо створення нових форм управління експлуатацією зрошувальних систем на основі акціонування, а також принципи положення і порядок проведення останнього.

Ключові слова: виробничі ресурси, ресурсний потенціал, ефективність, землекористування, водокористування, ресурсо-екологічна безпека, зрошення, акціонування.

АННОТАЦІЯ

Куц Елена Викторовна. Эффективное использование ресурсного потенциала водохозяйственного комплекса Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 – Экономика сельского хозяйства и АПК. – Объединенный институт экономики НАН Украины, Киев, 2004.

Диссертация посвящена вопросам разработки теоретических, методологических, а также методических и практических рекомендаций повышения эффективности использования существующего ресурсного потенциала водохозяйственного комплекса путем перестройки механизма управления этим комплексом в условиях формирования рыночной экономики.

В работе осуществлён анализ использования орошаемых земель в районах недостаточного и неустойчивого увлажнения в Украине, дана оценка их эколого-мелиоративного состояния. Обосновано, что повышение экономико-экологической эффективности использования орошаемых земель в нынешних условиях следует рассматривать через призму решения таких первоочередных задач, как:

- получение максимальной прибыли с каждого гектара поливаемой земли;
- снижение энергоёмкости сельскохозяйственного производства на орошаемых землях;
- ускорение сроков окупаемости инвестиций;
- быстрое получение оборотных денежных средств на основе внедрения инноваций и современных достижений науки и техники;
- внедрение в практику принципиально новых организационных и экономических способов и механизмов регулирования земельных и водных отношений в условиях орошаемого земледелия;
- усовершенствование финансового обеспечения нормального функционирования мелиоративных систем.

Показано, что одновременно с реализацией этих задач, первоочередное внимание должно уделяться также устранению негативных экологических последствий орошения земель, уменьшению потерь земельных и особенно водных ресурсов в орошаемом земледелии, радикальному повышению уровня ресурсно-экологической безопасности ведения сельскохозяйственной деятельности в условиях орошения.

Рассмотрены эффективность использования ресурсного потенциала водохозяйственного комплекса Украины, его основные понятия, определения, общая характеристика, а также проблемы обеспечения стабильного функционирования ВХК; дана интегральная оценка эффективности использования орошаемых земель в зоне действия Каховской оросительной системы.

Анализ существующего состояния и оценка эффективности использования названного ресурсного потенциала водохозяйственного комплекса Украины, свидетельствует о том, что этот потенциал, во-первых, продолжает деградировать и теряет свои качественные и количественные показатели в связи с недостаточным финансированием гидромелиоративных мероприятий практически на всех больших государственных оросительных системах в южных областях страны. Во-вторых, низкая культура орошаемого земледелия, нарушение технологических требований выращивания сельскохозяйственных культур на поливных массивах и, наконец, недостаточное

внимание к рациональному использованию ранее улучшенных земель со стороны как государственных, так и местных органов управления сельским и водным хозяйством являются основными причинами очень низкой отдачи потенциала этих земель.

Раскрыты социально-экономические предпосылки и обоснованы способы, методы и направления реформирования существующих методов управления эксплуатацией оросительных систем, разработаны методические рекомендации относительно создания новых организационных форм эксплуатации оросительных систем на основе акционирования. Это необходимо для совершенствования отношений между предприятиями, которые осуществляют подготовку и предоставляют услуги по подачи воды с мелиоративных каналов, с одной стороны, и водопользователями, с другой. Решение указанной задачи может быть осуществлено на основе корпоратизации Каховской оросительной системы или создания на ее базе открытого акционерного общества, 51% акций которого передаётся сельскохозяйственным товаропроизводителям.

Ключевые слова: производственные ресурсы, ресурсный потенциал, эффективность, землепользование, водопользование, ресурсо-экологическая безопасность, орошение, акционирование.

ANNOTATION

Kuts Olena Victoryvna. Efficient use of resource potential of water management complex in Ukraine. – Manuscript.

Dissertations for candidate of economical science degree confer on the specialty 08.07.02 – Economic of agriculture and agro-industrial complex. – United institute of NAS of Ukraine, Kyiv, 2004.

Dissertation is devoted to elaboration of theoretical, methodological and practical recommendations on available water management resource potential use increasing in Ukraine on the base of its managerial mechanism reorganization, as well as irrigation schemes maintenance practice improvement under market economy conditions.

In the thesis analysis of irrigated lands use was carried out, the assessment of their ecological and reclaimed lands state was studied; main terms and definitions of resource potential were formulated. By the Kakhovka irrigation system example methodological recommendations were proposed on the creation of new forms of irrigation schemes maintenance management on the base of joint-stock company establishment comprising its principle provision and order of implementation.

Key words: production resources, resource potential, efficiency, land use, water use, resource-ecological safety, irrigation and shareholding.